

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**
VIOLA OPOLEI HERCEGNŐ ÉS KÁLMÁN SZLAVÓN HERCEG
- **GYÖRKÖS ATTILA**
MAGYAR–FRANCIA DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN (1457–1490)
- **CSÁKÓ JUDIT**
MAGYARORSZÁGI MESTER A FRANCIA ERETNEKEK ÉLÉN?
- **PÉTERFI BENCE**
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS A BAJOR HERCEGSÉG
DIPLOMÁCIAI-POLITIKAI KAPCSOLATAI A 15–16. SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
VARGA SZABOLCS, KELENHEGYI ANDOR ÍRÁSAI

TARTALOM

A középkori diplomácia és a Szentszék (Skorka Renáta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg. Egy historiográfiai vita margójára	5
Maléth Ágnes: Gui de Boulogne magyarországi itineráriuma	29
Uhrin Dorottya: Kutyafejűek és marhalábúak. 13. századi mongol kifejezések a Historia Tartarorum-ban	43
Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490)	61
Csákö Judit: Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251. évi pásztorkeresztes mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz	79
<i>Műhely</i>	
Péterfi Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. Hungarikakutatók a müncheni levél- és kéziratárakban	113
<i>Visszhang</i>	
Lővei Pál: Zsigmond király Konstanzban, 2014	145
<i>Szemle</i>	
Régi egregiusok (Varga Szabolcs)	153
Megtérés a kontextushoz (Kelenhegyi Andor)	157
Rendiség és honvédelem Horvátországban és Szlavóniában a 16. században (Varga Szabolcs)	160

CONTENTS

Medieval Diplomacy and the Holy See (Renáta Skorka)	1
<i>Studies</i>	
Gábor Barabás: Duchess Viola of Opole and Coloman, Duke of Slavonia. Contribution to a Historiographical Dispute	5
Ágnes Maléth: Some Remarks on the Itinerary of Cardinal Gui de Boulogne in Hungary	29
Dorottya Uhrin: The Dog-headed, Cow-footed Men. Mongolian Words in the Historia Tartarorum	43
Attila Györkös: "After long and mature deliberation, he accepted the alliance." Franco-Hungarian Diplomatic Relations in the Late Middle Ages (1457–1490)	61
Judit Csákó: A Hungarian Master at the Head of the French Heretics? Some Remarks on the Narrative Sources of the Movement of the Pastoureaux in 1251	79
<i>Workshop</i>	
Bence Péterfi: Diplomatic and Political Relations between the Kingdom of Hungary and the Duchy Bavaria in the 15 th and 16 th Centuries	113
<i>Echo</i>	
Pál Lővei: King Sigismund in Konstanz, 2014	145
<i>Book Reviews</i>	
Old "Egregii" (Szabolcs Varga)	153
Converting to the Context (Andor Kelenhegyi)	157
Estates and Defence in Croatia and Slavonia in the 16 th Century (Szabolcs Varga)	160

SZERZŐINK

Barabás Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem BTK • Csákó Judit, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Györkös Attila, PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK • Kelenhegyi Andor, doktorandusz, Közép-európai Egyetem (CEU) • Lővei Pál, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA BTK Művészettörténeti Intézet • Maléth Ágnes, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK • Péterfi Bence, fiatal kutató, MTA BTK Történettudományi Intézet • Skorka Renáta, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Uhrin Dorottya, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Varga Szabolcs, PhD, főiskolai docens, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola

Örömteli dolog, hogy hosszú évtizedes szünet után az elmúlt években megsaporodtak a horvát történelemmel kapcsolatos magyar történeti munkák. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a mai Horvátországhoz tartozó, a középkorban Szlavóniának nevezett terület a Magyar Királyság integer részének számított, így inkább a magyar történetírás eddigi mulasztásának pótlásáról beszélhetünk. A már-már rendszeressé váló horvát–magyar történészkonferenciák, az Árpád-kortól a horvát nemzeti ébredésig tartó korszakot felölelő kutatási eredmények és egy Horvátország történetét átfogó módon bemutató monográfia² jelzik, hogy a két nemzet történészei között – szinte ex nihilo – élénk és termékeny kapcsolat szökkent szárba. Ebbe a sorba illeszkedik – témáját és mélységét tekintve pedig kiemelkedik – a Történettudományi Intézet tapasztalt kutatójának legújabb monográfiája is.

Pálosfalvi könyve a budapesti Közép-európai Egyetemen (CEU) 2012-ben megvédett disszertációjának szerkesztett változata, melynek előzményei visszanyúlnak tudományos pályájának kezdetéig. A szerző már korai cikkeiben is előszeretettel foglalkozott Szlavónia késő középkori kormányzatának problémájával. A Cilleiekkal, Vitovec Jánossal és a Grebeni Hermanfiakkal kapcsolatos kutatásai révén behatóan tanulmányozta a tartományi igazgatás kulcsszereplői közé tartozó vicebánokat, és a posztot betöltő személyek vizsgálata kapcsán jutott el a Körös megyei középnemesség témájához. Mivel olyan jeles magyar középkorászok foglalkoztak a nemesi társadalomtörténettel, mint Mályusz Elemér, Bónis György, Fügedi Erik, Kubinyi András és Engel Pál, az ő módszertani és fogalmi tisztázásaik jelentettek mankót a szerzőnek kutatásai során.

A grandiózus munka négy nagyobb fejezetből áll, a kötet végén pedig függelékbe rendezett adatok segítik a tájékozódást. A bevezetésben (7–25.) először a középnemesség fogalmának terminológiai útvesztőjéből kapunk ízelítőt, ami az egész vállalkozás létjogosultságát és súlyát hivatott igazolni. A magyar szakirodalomban ugyanis több elképzelés született e nemesi réteg jellegéről és jellemzőiről, ám ezek alapján nagyon tág paraméterek között mozog a forrásokban leggyakrabban *egregius*nak nevezett csoport. Pálosfalvi ezért gondosan kizárt a vizsgálatból minden bárói családot, sőt még olyanokat is, akik kezdetben csak a tágabb rokonság révén tartoztak az arisztokráciához, így például az Erdődyeket. Alulról ennél jóval flexibilisebb volt a határ, mindenesetre csupán egy említéssel nem lehetett

1 Tamás Pálosfalvi: *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526*. Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) 526 p.

2 Sokcsévits Dénes: *Horvátország története a 7. századtól napjainkig*. Bp., 2011. (Szomszéd Népek Történelme).

bekerülni az általa vizsgált csoportba, a forrásokban felbukkanó személyek kapcsán csak többszöri megerősítés után veszi bizonyítottnak az *egregius* státust. Szükség is volt erre a lehatárolásra, mert még a szigorú szűrő ellenére is körülbelül száz család, illetve személy tartozott a köznemesség soraiba, ami nagyságrendekkel több az ország más pontjain tapasztaltaknál. A kötetből kiderül, hogy az *egregius*ok udvari és főúri familiárisi szolgálatban álltak, birtokaik nagysága pedig körülbelül ötven és ötszáz adózó porta között volt, de alapvetően nem ez határozta meg, hogy a vármegyei nemesség elitjébe tartoztak.

Szintén a bevezetőből tudhatjuk meg, hogy a szerző miért ezt az időintervallumot vizsgálja. A kötetet végigolvasva szerencsés választásnak tűnik, hogy a történetvezetés az Anjou-kor után indul, Zsigmond uralkodása ugyanis – Mátyusz óta tudott módon – komoly változásokat eredményezett a hazai birtokstruktúrában és kormányzati rendszerben. A mohácsi csata, mint a középkori Magyarország vége, szintén nem szorul különösebb magyarázatra. Főleg hogy Szlavóniában – a Magyar Királyság egyéb részeihez képest – jóval korábban kezdődött meg az állandó várháború és ebből kifolyólag a Habsburg-közigazgatás kiépítése. Sok tekintetben tehát legkésőbb 1529-ben mindenképp lezárult egy fontos fejezet a tartomány életében.

Ezen a ponton talán nem hiábavaló néhány szót szólni a kiválasztott terület jellegéről. Körös megyével rendszerszerűen Csánki Dezső óta senki nem foglalkozott, pedig az ország leghatalmasabb középszintű közigazgatási egységként mindenképp nagyobb figyelmet érdemelt volna. Ugyanez igaz a városiasodás és fejlettség tekintetében is, így csak üdvözölni lehet az Engel által Ung megye esetében megkezdett munka folytatását. A kötetben olvasható családi kapcsolatok és a vármegyei tisztikar miatt mégis felmerül a kérdés, vajon nem lett volna szerencsésebb Zágráb megyét is bevonni a vizsgálatba annak ellenére, hogy a Szávától délre fekvő területek eltérő karaktere miatt e vármegye birtokszerkezete jóval töredezettebb, földrajzi okokból sokkal több szállal kötődik a horvát területekhez, mint az inkább a Magyar Királyság iránt nyitott Körös. Az olvasást és megértést nem befolyásolja, de a kutatás során minden bizonnyal komoly fejtörést okozott a szerzőnek úgy írni Körösről és Szlavóniáról, hogy közben ne kelljen a zágrábi szálatat erőltetni. A forrásadottság azonban teljes mértékben igazolja a döntés helyességét, hiszen a vármegyei iratanyagok híján csupán családi levéltárakra – különösen a Batthyány család anyagára –, illetve a hiteleshelyi iratokra támaszkodva kellett rekonstruálni a nemesi társadalom szerkezetét. Ismerve a hatalmas iratvesztéséget, a szerzőnek az aranymosók türelmével és kitartásával kellett összehoznia könyve anyagát.

A kötet törzanyagát az egyes családok életrajzait magában foglaló második fejezet adja (25–307.). Az első két tucat oldalon a válogatás – fentebb már említett – kritériumairól olvashatunk, majd betűrendben következik az egyes családok, illetve személyek prozopográfiai módszerrel készített bemutatása. Kétszázötven oldalon keresztül, több mint kétezer-háromszáz lábjegyzettel dúsítva ötven családról olvashatunk részletes ismertetést. Megismerhetjük az ősoket, akik először tűnnek fel a forrásokban vagy költöznek be a királyság más vidékeiről. Ezt követően a szerző áttekinti a legfontosabb rokoni szálatokat, az esetleges iskoláztatásra, illetőleg iskolázottságra vonatkozó adatokat, valamint a főúri és királyi udvarban vállalt szolgálataikat. Ezekből egyébként akár egy új Corvin János-monográfia is kikerekedhetne, ugyanis nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a 16. század elején szinte minden később jelentős szerepet betöltő személy a herceg környezetéből került ki, illetve az ő oldalán szerzett rangot és befolyást magának, elég csak az Alapiakra, Gersei Petőkre és a Batthyányokra gondolni.

Az *egregius*ok másik nagy patrónusa a mindenkori – jelen esetben Thúz Osvát – zágrábi püspök volt, az egyházi birtokok és várak ugyanis szintén gyakran visszaköszönnek a szövegben. A 16. század elején a zágrábi püspökség és a többi egyházi birtokos komoly súlyt mondhatott magának a főnemességen belül, ami érthetővé teszi, hogy a katolikus egyház Mohács után miért tudta megtartani befolyását ezen a vidéken. Az egyes fejezetek alapján megállapítható, hogy a szerző szinte teljes egészében primer forrásokból dolgozott, így munkája valódi kincsesbánya lesz minden nemesi társadalommal kapcsolatos kutatás számára. Külön pozitívum, hogy az adatok jellege miatt a tartomány mindennapi élete is nagymértékben rekonstruálható, akár a belső hatalmaskodás, akár a külső támadások elleni védekezés kérdéseire bőségesen gyűjthetünk adatokat.

A következő fejezetben a köznemesség társadalmi vizsgálatát végezte el a szerző (307–415.). Az egyes személyeket és családokat származás alapján csoportosítja, és bemutatja, hogy ki milyen minőségben bukkan fel a forrásokban. Ezekből kiderül, hogy amíg kezdetben a királyi adomány volt a döntő momentum, a korai családok (Vojkfi, Gorbonoki, Budor) a 16. század elején már nem tartoztak az elit tagjai közé. A legtöbben a 15. században emelkedtek fel, és ebben már a főúri kapcsolatnak és a házasságnak volt inkább szerepe. A beköltözés túlnyomórészt a Magyar Királyság más területeiről történt, Horvátországból és Boszniából csupán három személy betelepülésére van adat. Legalább ennyire érdekes, hogy az egyes mezővárosok, kastélyok és várak melyik család birtokában voltak a kérdéses időszakban.

Az alapos levéltári kutatásoknak köszönhetően Pálosfalvi messze meghaladta Engel Pál egyébként kiválóan használható birtokkataszterét, és rendkívül sok, a szakirodalomban megörögzült pontatlanságot iktatott ki. Ezzel kapcsolatban megállapítható, hogy minden család birtokolt legalább egy *castellumot*, míg a leggazdagabbak ennél jóval több birtoktestet tartottak a kezükben. Ennek ellenére még az ő körükből is keveseknek sikerült a bárók közé bekerülni, a legtöbben hiába viseltek bárói tisztséget – például Bocskai Péter és Túróci György –, a hivatal letétele után újra az *egregius* megnevezés járt nekik. A társadalmi fel-emelkedés vizsgálatánál talán érdekesebb lett volna hosszabb időszakban gondolkodni. Több családnak ugyanis a 16. században sikerült a felemelkedés, és bárói címet szereztek: így a Kerecsényiek (1559), a Ráttkayak (1559), a Dersffyék (1564), a Kasztellánffyak (1569), az Alapiak (1582 előtt) és a Túróciak (1599). Ők katonai és udvari szolgálattal érdemelték ki az elismerést. Úgy tűnik, hogy néhány évtizeden keresztül, éppen abban az időszakban, amikor Szlavónia valóságos *regnummá* vált, a szlavón *egregius* családok egy része sikerrel alkalmazkodott az új helyzethez. Ehhez azonban már kizárólag királyi szolgálat, illetve az ezzel járó udvari szocializáció és jelenlét szükségeltetett. Mohács előtt azonban a tartományi szolgálat volt a legjellemzőbb, ami viszont távol tartotta őket a királyi udvartól, és talán éppen ez a paradoxon nehezítette meg leginkább felemelkedésüket.

Érdekes módon az egyházi karrier kevésbé volt cél ezeknél a családoknál, pedig a népes zágrábi és a befolyásos császmái káptalan erre lehetőséget biztosított volna. A kérdés még mindenképp további vizsgálatot érdemel, amihez Ante Gulin, Andrija Lukinović és Ljudevit Ivančan³ eredményei megfelelő alapot adnak. Tény, hogy a zágrábi püspökséget nem sikerült e csoport tagjainak megszállni, erre majd csak a 16. század közepétől találunk

3 Gulin, Ante: *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*. Zagreb, 2001; Lukinović, Andrija: *Zagreb – devetstoljetna biskupija*. Zagreb, 1995; Ivančan, Ljudevit: *Podatci o zagrebačkim kanonicima*. Pretpikao Kamilo Dočkal. Zagreb, 1924. Kézirat.

példát Gyulai Farkas és Gregorjanci Pál kinevezésével. Később azonban visszaállt a megszokott rend, és a zágrábi püspökök inkább alacsonyabb sorból kerültek ki. Az egyházi pálya valójában a szegényebb köznemesek számára nyújtott megfelelő alternatívát, Csezmeicei János, Brodarics István ebből a közegekből jutott itáliai tanulmányok után püspöki címhez. A kérdés tisztázásához a külföldi egyetemek anyakönyveit is meg kell nézni, hogy kiderüljön, vajon hány Körös megyei *egregius* küldte a gyermekét tanulni, valamint a kegyes alapítványok vizsgálata is egy lehetséges továbbfejlesztése lehet az ezzel foglalkozó alfejezetnek.

A kötet végén több függelék is található, egy nemesi összeírás és egy báni/vicebáni archontológia után a családfák következnek, amelyek megfelelően szemléltetik a szövegben olvasható kapcsolatokat.

A kiváló monográfiával kapcsolatban csak a recenziói kötelesség miatt merül fel néhány kritikai megjegyzés, és ezeket is inkább a monográfián túlmutató jelenségek indokolják. Az egyik gondolatébresztő pont a nyelv. Ma, amikor éppen az úgynevezett „nyelvi gettóba” való bezártság a magyar történetírás egyik legnagyobb akadályja, és a tudományos eredmények nehezen épülnek be a nyugati szintézisekbe, különösen üdvözlendő az angol nyelven való megjelenés. Ennek valódi hasznát azonban csak a jövőbeli citációk mutatják meg. Az nem kétséges, hogy a horvát történetírás adattár gyanánt, kézikönyvként kell hogy használja Pálosfalvi munkáját. Az azonban féltő, hogy a konklúziók már nem fognak eljutni a kívánt célközönséghez. A mennyiség ugyanis könnyen távol tartja a külföldi szakmai közeget a teljes megismeréstől. Józanul felmérve, számukra ugyanis ez a téma egy partikuláris része lesz a nagyobb szintéziseknek, hiszen ne feledjük, az angolszász világban ilyen terjedelemben egész birodalmak fél évezrednyi történetét tekintik át. Lehet, hogy szerencsésebb lett volna egy körülbelül kétszáz oldalas monográfia a témáról, mindezt beleszöve Szlavónia különleges történetébe, amely sok tekintetben még a magyar és a horvát tudományos gondolkodásban is fehér folt. Ez persze már egy másik könyv lenne, így igaztalan ennek hiányával a szerzőt vádolni, hacsak nem azért, mert erre a feladatra is képes lenne.

A másik kérdés a nyelvezet, amelybe belekötni több mint merészség, hiszen a szerző szinte anyanyelvi szinten bírja a nyelvet. Azonban az angol nyelvterületen született szakmunkákhoz képest érezhetően bonyolultabb mondatszerkesztése néhol megnehezíti a szöveg azonnali megértését. Ennél kevésbé szenzibilis az a megjegyzés, hogy a nevek angolra átültetése inkább elvett, mint hozzátett a textus értékéhez. Mivel elsősorban magyar és horvát közönség fogja forgatni a könyvet, szerencsésebb lett volna a latinos névhasználat fenntartása. A kötet végén található térkép is felveti a kérdést, vajon mi volt vele a szerző szándéka. Az biztos, hogy a szöveggel együtt használva nagy szolgálatot tesz az olvasóknak, de komoly kihívás megtalálni rajta az egyes településeket. Sokkal többet tett volna hozzá az élvezeti értékhez, ha színesben készül el, és üdvös lett volna az egyes nemesi udvarházakat, birtokközpontokat feltüntetni. Sajnos a számtalan apró település nem segíti a szöveg jobb megértését, és egy kicsit becsapós a címe is (*Körös megye a 15. században*), hiszen a feltüntetett mezővárosok többsége csak a század legvégén, vagy éppen a 16. század elején kerül említésre először a forrásokban.

Mindez semmit nem von le a kötet értékéből. A jó könyv nem igényel előszót, sem pedig utólagos magyarázatot, így van ez Pálosfalvi Tamás vállalkozásával is. Ezzel ő letette a saját határjelét a horvát–magyar történeti kutatások ösvényén, igazodjanak ehhez a következő nemzedékek.

Varga Szabolcs